

Съдебната власт в България♦

Съдия Антон Каблешков*

Почитаемо събрание,

Една хубава традиция на Българското книжовно дружество[†] ме изправя днес пред вас. Тая традиция задължава членовете на дружеството да запознават ежегодно гостите на тържественото му събрание с някой от въпросите, които те изучават, или пък вълнуват в даден момент научното, тъй да се изразя, обществено мнение. Ред дойде и до мене, и аз се спрях върху въпроса „за съдебната власт в България, за положението на

♦ Сказка, четена в салона на „Славянска беседа“ на 31 януари 1909 г., публ. в: „Летопис на Българското книжовно дружество в София“, X, 1909, с. 98-138. Правописът е осъвременен. Направено е незначително осъвременяване и на правописа на някои думи. Бележките под линия са мои, Васил Петров.

* Антон Стоянов Каблешков е роден на 6 октомври 1856 г. в гр. Пловдив и принадлежи към известния възрожденски и следосвобожденски Каблешков род. Племенникът на Тодор Каблешков завършва първоначалното си образование в Пловдив. През 1875 г. завършва гимназията в гр. Николаев, после следва две години право в известния Новорусийски университет, а завършва Юридическия факултет в Санкт-Петербургския университет през 1879 г. Веднага след завръщането си от Русия през 1883 г., той бива назначен за помощник прокурор при Пловдивския окръжен съд, впоследствие за помощник на Главния прокурор на Източна Румелия. След Съединението той бива назначен последователно за председател на Пловдивския окръжен съд (януари 1886 г.) и също през 1886 г. е назначен за помощник прокурор при ВКС, през 1890 г. за член на същия, а от 1895 г. за негов подпредседател (впоследствие за председател на отделение), на която длъжност остава до 28 юли 1913 г., когато подава оставка поради засегащата го тежка болест. През тридесетте години съдийска служба Антон Каблешков е един от най-ярките и ерудирани съдии във ВКС, които създават онзи сбор от съдийски трудове, в които практическият интерес се преплита с внимателното и научно обосноваване на въпросите: юриспруденцията на ВКС. Ценен е приносът му при тълкуването на турските поземлени и граждански закони и съобразяването им с живота в България, в издирването и прилагането на обичайноправните норми и особено за прилагането на новите рецепирани от Запад законодателни положения. Особено място в съдийската кариера на съдия Каблешков заема участието му в първия Държавния съд през 1903 г. Редактираните от него мотиви на присъдата над министрите от кабинета на Т. Иванчов – В. Радославов представляват трактат върху българското конституционно право. Съдия Каблешков е деен участник и в създаването на важни закони за освободеното ни отечество. Той взема участие в комисиите по изработване на проекта за Наказателен закон (1888 г.), Търговския закон (1895 г.), на Закона за устройство на съдилищата (1898 г.) и на много др. Не по-малка следа оставя той и в развитието на правната ни литература. Заедно с други известни съдии от ВКС (П. Данчев, Г. Згурев, В. Маринов) съдия Каблешков поставя началото на сериозната правна периодика у нас. През 1888 г. излиза от печат първият брой от продължилото да излиза 11 години от печат „Юридическо списание“. Негов издател, неизменен член на редакционната му колегия (а от 1898 г. единствен) и неуморен автор остава съдия Каблешков. В това първо сериозно правно списание Антон Каблешков публикува повече от 20 статии, рецензии, съобщения за научния живот у нас и в чужбина, коментар на съдебна практика и др. Като изтъкнат съдия и юрист Антон Каблешков е поканен да участва в изпитните комисии на първия изпит за адвокати съгласно Закона за адвокатите от 1888 г. Предвид факта, че през 1893 г. от 528 адвоката само 4 (четири!) са били допустати до адвокатска професия след издържан изпит, изглежда възискателността на комисията и въпросникът от 315 въпроса са били висок праг за нивото на подготовка на кандидатите за адвокати*. Оценен по дотогавашната си съдийска и литературна дейност съдия Каблешков е поканен през 1893 г. да преподава в Юридически отдел на Висшето училище (Юридически факултет на Университета) гражданско и търговско право. Впоследствие той заема длъжностите на декан и зам.-декан на Юридическия факултет на Софийския университет. За дейността си в областта на правната наука Антон Каблешков е избран през 1898 г. за действителен член на Българското книжовно дружество (по-късно БАН) и е председател на Философско-обществения му клон (1906-1907). Той е един от дарителите на БАН. Въпреки значението на дейността на съдия Каблешков в областта на правната наука и литература, несъмнено най-дълбока следа е оставила съдийската му дейност и преди всичко неуморната му работа за подобряване положението и независимостта на българския съдия. Борбата за независима съдебна власт белязва целият съзнателен правен живот на съдия Каблешков.

† Понастоящем Българска академия на науките.

съдиите в България и за належащите в това отношение реформи“. И за какво, наистина, друго един съдия би могъл да говори с претенция на известно познаване на предмета? Целта прочее на моето изложение ще бъде да запозная почтеното днешно събрание с един мой възглед върху чл. 13 от нашата конституция, да му представя доколко законното и фактическото положение на нашите съдии отговаря на изискванията на нашия основен закон и да изложи какви по мое мнение реформи трябва да се извършат за постигането у нас на едно независимо правосъдие.

И така аз, съдия, ще говоря за съдебната власт, за съдиите, без да изпитвам за това някакво смущение, като считам, че искреността на езика е най-доброто доказателство, което може да се даде на предаността към един институт, и без да се боя, че мога да бъда обвинен в пристрастие към своята професия. Вярно е, че този, който много обича, е наклонен да не вижда недостатъците на предмета на своята обич, а аз съм много силно привързан към съдебното дело и имам широки и далечни погледи върху ролята на съдебната власт, за да не допусна, че мога да бъда обвинен в идеализиране на тая власт и в защита интересите на корпорацията, към която принадлежа. Но почтените мои слушатели лесно ще различат истината от увличането и ще задържат от моето изложение онова, което ще заслужи вниманието им, като казано от лице, което в течението на 30 години, от студентския още стол, е мислило непрестанно как трябва да се организира съдебната власт, за да стои тя на оная височина, при която само е възможно раздаването на едно истинско правосъдие; и което 26 години е делило тъжните и радостни моменти на отечественото правосъдие, за да дойде до същото заключение по въпроса и да укрепи по тоя начин въз основа на практическите си наблюдения своето теоретично гледище.

За да може обаче да бъде по-ясно постановлението на нашия основен закон, което урежда характера на съдебната власт в България, полезно ми се вижда да изложа преди всичко и в много малко думи историческото развитие на идеята за тая власт. Това изложение, струва ми се, ще разкрие не само нуждата от особена власт, която да раздава правосъдие, но и повелителната необходимост тая власт да бъде независима от другите власти в държавата, за да може тя да изпълни удовлетворително задачите, които могат да ѝ се възлагат съгласно с нейната същина.

Исторически прочее, почитаеми госпожи и господа, правосъдието, раздавано на всекиго, е било първата потребност на човешкото общество и съдебната власт в тая или друга форма е толкова стара, колкото е старо самото общество. Малко това; съдебната власт в първична форма е най-древната от всички власти: тя се е появила, когато никоя още от другите власти не е съществувала. И самият тоя факт не говори ли достатъчно красноречиво за самобитността и независимостта на съдебната власт? И можеше ли да бъде иначе? Ние не можем да си представим обществото дори в зачатъците на неговото развитие без юридически отношения, колкото и да са те примитивни, без стълкновения в тия отношения и без фактор за разрешението на тия стълкновения, тъй като отсъствието на такъв фактор би означавало отсъствието на ред, би означавало царуване на анархия, която е отрицание на всяка общественост. От това се разбира, че тоя толкова стар институт, съдебната власт, като е неразривно свързан със съществуването на обществото, по необходимост следва неговата съдба, развива се заедно с развитието на обществото и ще съществува, докато съществува самото общество. При това по развитието на съдебната власт, по значението, което тя има за обществото, ние можем да съдим за развитието и културността на самото общество, за неговите морални устои, за здравината на неговия държавно-обществен строй. И виждаме ли ние съдебната власт поставена в незавидно положение, неползваща се с нужния авторитет в обществото, можем смело да кажем и за самото общество, сред което тя действа, че то е морално паднало, че е изгубило ония качества, които го правят способно за борба, способно за прогрес, способно да има значение сред културните общества. А виждаме

ли ние съдебната власт поставена високо и уважавана, ние така също смело можем да посочим и обществото за здрав организъм, пропит от морални начала и имащ бляскаво бъдеще, и в това няма, мисля, да ни опровергае историята, безпристрастно изучена. И не мислите ли, почитаеми госпожи и господа, че известният от историята селянин-немец, който някога толкова тържествено е изказал твърдата си вяра, че в Берлин има съдии, не е предизвестявал с това величието на днешна Германия? Не мислите ли заедно с мене, че високото положение, което заема съдията в Англия, не обяснява по-добре от всичко друго твърдите основи на английското общество и държава? От друга страна, няма ли да се съгласите, че незатвърденото добре положение на съдията във Франция, което го кара да се влияе толкова много от изменчивото обществено настроение, не характеризира достатъчно ясно доста колебливите устои на великата инак Франция? Развитието прочее на обществото и подигането силата и значението на съдебната власт, както ни учи историята, вървят паралелно и ще прибавя, си взаимно въздействат. Немислимо е да има долни съдии при високо развито общество, както е немислимо да има високо стоеща съдебна власт при развалено общество. Обаче последното е вярно само до известна степен. Безспорно е, че лошата среда не може да не влияе върху всички органи на обществото, а следователно и върху съдиите, но това влияние може значително да се неутрализира благодарение на добрите закони, които биха оградили съдията и биха го поставили в едно независимо положение. В такъв случай може да се забележи подигане на влиянието на съдията върху обществото и това влияние може да има най-благоприятни последствия. Поставена високо и независима в правораздаването, съдебната власт може да има същинска морализаторска роля в обществото, може да задържи падането му, като посочи на грешките му и ги осъди и като подигне по тоя начин нравствения му уровень. Такава е същината на съдебната власт и такава може да бъде важната роля, която ѝ предстои още да играе в незавидните съдбини на човешките общества, които при това, като започват да страдат от криза в своите политически институции, могат да намерят в силната и добре организирана съдебна власт най-добро прибежище за запазване в тях правовия ред, идеала, по мое убеждение, към който трябва да се стреми всяко едно общество, което иска да запази своята автономия, вътрешна и външна. Ето защо съдбата на най-необходимите свободи, на ония, без които нито съвестта, нито индивидуалното право може да съществува, е свързана най-тясно със съдбините на съдебната власт. „Представители на народа, е казал *Royer Collard* в Съвета на 500-те във време на Френската революция, между всичките средства на действие и блага, които ви е поверила неговата суверенна воля, вие ще дадете предпочитане на правосъдието. Него вие ще поставите между истинските интереси и продажните страсти.“

Ние казахме, че съдебната власт е най-древната от всички власти. Тя е започнала да се упражнява, за да прилага първите обичаи, още когато законът не е бил познат, а главатарите на племената не са имали още в мирно време никаква власт на управление. Проследена в своето историческо развитие, съдебната власт обаче скоро се губи във властта на домовладиката, във властта на родоначалника, във властта на управителя. В последващото развитие на държавите, когато те вече се организират по-правилно, съдебната власт се смесва с другите власти и се съсредоточава в главата на държавата, в самодържавния господар, който я възплътява в себе си и става източник на всички власти. В тая епоха прочее не може да се говори за особена съдебна власт, както не може да се говори и за някакво въобще разделение на властите. Самодържавният господар съединява в себе си и законодателната, и изпълнителната, и съдебната власт. Тая епоха се характеризира с определението на полицейска държава и за независима съдебна власт мъчно може да се говори, макар и да са ставали опити да се създаде по възможност едно независимо правосъдие. И наистина плачевното състояние, в което ние намираме през това време правосъдието в много държави, ако не във всички, е

породило идеята за създаване независими съдии, а именно института на несменяемостта на съдиите. И затова този институт се нарече отпосле институт на монархизма и се погледна с недоверие в началото на Френската революция. Всъщност този институт едва ли е съвместим със съзнанието за неограничените права, които са имали някои самодържавни монарси. За тях съдиите са били такиваже техни слушатели [sic], както и всички други чиновници, които са зависели от тяхното усмотрение. Обаче идеята за независимо правосъдие е толкова жизнена, че може да се наложи и в тия времена. Призна се, че не може да има добро правосъдие, докато съдиите зависят от усмотрението на администрацията, която, като най-близка до монарха, може да злоупотреби с доверието му, и за да се отстрани влиянието върху съдиите на последната, се намери като най-добро средство институтът на несменяемостта на съдиите. Това беше една много голяма отстъпка от върховната власт на интересите на народите и едно вече тогава изразено съзнание за независимостта на съдебната власт. Това съзнание впрочем винаги е съществувало у добрите царе, които не са могли да не схващат, че най-здравата основа за благополучието на една държава е добре раздаваното правосъдие, което укрепява в народа вярата му в доброжелателството на монарха, а вследствие на това усилва и предаността му към него. Ето защо някои бележити царе са имали хубавата идея да посочват правосъдието като основа на своите царства, на което се дължи и произходът на латинския израз, който се е употребявал в случая, „*justicia fundamentum regnorum*“, което и днес служи за най-хубаво украшение на двореца на Хабсбургите във Виена. Това съзнание още по-ясно се изрази в законодателствата на монархическите държави подир Френската революция, а най-релефно го виждаме във великите реформи по правосъдието на самодържавна Русия, в паметните постановления на която по основните положения на съдоустройството ние четем в чл. 1: „съдебната власт се отделя от изпълнителната, административната и законодателната“. Подобни опити за разделението на властите в самодържавните монархии, в които такова нещо е невъзможно по самата същина на тяхното държавно устройство, едно поне показват, и това трябва да се задържи добре, че и при старото държавно устройство съзнанието, че не може да има истинско правосъдие при съдебна власт, зависима от другите власти, се е достатъчно проявило и е послужило за урок на новото държавно управление. И една от първите реформи на великата Френска революция беше да провъзгласи разделението на властите, а особено на съдебната от изпълнителната власт. Предтечи на тая идея намираме още в научните трудове на някои по-стари писатели; обаче разделението на властите е всъщност учение ново, което особено добре се обясни и изложи от Монтескьо в знаменитото му и толкова познато съчинение „Духът на законите“. Той ни учи в това си съчинение, че независимостта на съдебната власт е първото условие на свободата на гражданина, а няма такава свобода, ако властта на съдията не е отделена от властите законодателна и изпълнителна. Ако съдебната власт, казва Монтескьо, би била присъединена към законодателната власт, властта върху живота и свободата на гражданина би била произволна, арбитерна, тъй като съдия би бил законодателят. Ако тя би била слята с изпълнителната власт, съдията би могъл да има силата на угнетител. Всичко би било изгубено, ако същото лице или същото тяло би упражнявало тия три власти: властта да прави закони, властта да изпълнява публичните решения и властта да съди престъпните действия или разприте на частните лица. Така беше при стария режим и затова нямаше тогава свобода. Новият режим си тури за задача да обезпечи свободите на гражданите и намери за средство само разделението на властите.

Декларацията на правата на човека и гражданина го смята за съществено и в чл. 16 казва: „Всяко общество, в което обезпечението на правата не е осигурено, нито разделението на властите определено, няма конституция“. Така също и американската революция не му е била по-малко вярна. Този принцип предполага по необходимост

представително управление и в своя най-прост израз се състои, казва известният познавач на конституционното право *Esmain*, в това, че атрибутите на суверенитета, смятани като наистина различни, трябва да бъдат делегирани от народа на различни титуляри (пълномощници), независими едни от други. Времето не ни позволява да влезем в по-обстойно разискване на въпроса за разделението на властите. Ще се спрем само върху едно странно явление. Разделението на властите се изтъкна навремето като най-блестящо проявление на парламентарния режим. То и днес се счита такова. Но тогава, когато в учението на Монтескьо, в конституциите на Френската революция и на североамериканските щати като свършена форма на народно управление се счита тройното разделение на властите, разделението им на законодателна, изпълнителна и съдебна, в последващите френски конституции и в основните закони на Франция от 1875 г. като че преодолява течението в полза на двойното разделение на властите: на законодателна и изпълнителна. Съдебната власт се счита вече тук за част от изпълнителната власт, която се разделяла на две ведомства, административно и съдебно (*autorité administrative* и *autorité judiciaire* в отличие от *pouvoir judiciaire*). Колкото и да искат някои научни авторитети да обяснят това понижаване на съдебната власт с някаква научна критика на тройното разделение на властите, като се стремят да прокарат възгледа, че и съдилищата, и администрацията еднакво се занимавали с изпълнението на законите, което не е вярно за съдебната власт, явно е, че двойното разделение на властите съставя крачка назад и че това незаслужено понижаване на съдебната власт не може да се компенсира напълно с поместването в конституциите или в отделни закони принципа на несменяемостта на съдиите. Вътрешното състояние на Франция подир Френската революция ни обяснява достатъчно тая посока на нейното законодателство. Не може да не се забележи, че и днешната републиканска Франция в борбата си с монархическите и клерикалните елементи в страната се страхува от критиката, която биха могли да срещнат и са посрещали в независимата съдебна власт някои похвати на нейните административни органи, далеч неговорещи за царуването на пълна законност в тая страна на славни и в това отношение традиции. За утешение трябва да забележим, че традициите са толкова силни във Франция, че и при отсъствието на писан закон и въпреки него никой не смее да каже, че съдебната власт в нея не е независима власт и че тя зависи от изпълнителната власт, както е в действителност. И това, което говорим за Франция, се прилага и за ония цивилизовани държави, които, макар и да нямат написан в конституцията си принципа на отделението на съдебната власт, пазят независимостта на съдебната власт като най-блестящо проявление на прогреса в една истински културна държава. Но нека отбележим накрая ободряещото значение, което имат ония законодателства, които са запазили непокътнатото трайно разделение на властите. Североамериканските щати с особена настойчивост пазят тройното разделение на властите. В един доклад към законопроекта, депозиран в 1881 г. с цел да се допуснат министрите в Конгреса по подражание на европейския парламентаризъм, се казва: „Вашата комисия не забравя правилото, че в едно конституционно управление великите власти са разделени на законодателна, изпълнителна и съдебна, и че те трябва съставят различни департаменти. Тия департаменти трябва да бъдат определени и запазени, а достатъчно точен е изразът, когато се каже, че те трябва да бъдат независими една от друга.“ Различаването дали съдебната власт според известна конституция съставя или пък не съставя отделна конституционна власт е от много голяма важност, понеже по-друга ще бъде организацията на съдебните учреждения, когато тя е независима конституционна власт, отколкото когато тя е подвластна на изпълнителната власт, като ведомство, част от тая последната власт. В първия случай, като е независима съдебната власт от другите власти, необходимо е тази ѝ независимост да бъде гарантирана, което обикновено става с провъзгласяването в самите конституции несменяемостта на съдиите или с друг

равнозначен израз. Така е в Белгия, Англия, Прусия, Австрия, Гърция, Португалия и Бразилия. Но в някои от тия конституции е казано, че съдиите са несменяеми, в други, че се назначават доживот, а в конституцията на Съединените щати, че съдиите ще запазят местата си, докато поведението им е добро, а кога ще бъде то лошо, ще бъде очевидно показано в закона[‡]. Ясно е, а това не може да бъде инак, че независимостта на съдебната власт имплицира несменяемостта на съдиите даже тогава, когато съдиите са изборни, което значи, че без законни причини те не могат да бъдат лишени преди срока от службата си. В тая система прочее организацията на съдебните учреждения е въпрос конституционен и дотолкова още, че в някои конституции се съдържат и правила за назначението и повишението на съдиите. Въпросът следователно за несменяемостта на съдиите е неразривно свързан с въпроса за независимостта на съдебната власт. Противно мнение срещаме в речта на г-на Моллов в Народното събрание, казана в края на миналата година; но едва ли трябва да се настоява повече върху нейната крайна неоснователност. Г-н Вл. Моллов счита, че въпросът за несменяемостта на съдиите е въпрос за тяхното целесъобразно организиране – възглед, който е верен само тогава, когато нямаме една независима съдебна власт. В тоя случай съдебните учреждения, като са подчинени на изпълнителната власт, могат да подлежат и на друга организация. Тук несменяемостта не е повелителен институт за съдиите, но тя може да им бъде дадена и обикновено им се дава предвид съображения за една правилна съдебна организация, на едно независимо правосъдие, винаги необходимо да бъде такова. Понататък в първия случай несменяемостта на съдиите, като е конституционно постановление, не може да бъде отнета от съдиите без нарушение на конституцията. Тя може да бъде отнета само чрез изменение на конституцията и това изменение, като унищожава принципа на несменяемостта на съдиите, по необходимост трябва да повлече предварително или съвместно и отмяната постановлението на конституцията, което установява съдебната власт като отделна конституционна власт. Във втория случай несменяемостта на съдиите, като продукт на волята на обикновения законодател, може свободно да се отмени от тоя законодател предвид на други съображения за съдебна организация. Обаче и в тоя случай несменяемостта на съдиите, като необходимо условие за правилна съдебна организация, е тъй всеобщо приета, че отмяната ѝ винаги е предизвиквала единодушно осъждане от най-добрата част на обществото. Тя правилно е смятала подобен акт като атентат върху правосъдието.

Така е бивало във Франция, която в това отношение ни е давала лоши примери, опасно оръжие в ръцете на злоупотребителите с правосъдието. Както казахме, във Франция няма отделна конституционна власт и това обстоятелство от формална гледна точка не е пречило за суспендирането на несменяемост, което стана последен път в 1883 г., за да се пречистят негодните съдии. В действителност се случи почти тъкмо обратното и известният френски процесуалист Гарсоне, като осъжда по най-строг начин това суспендиране закона за несменяемостта, казва още в съчинението си по граждански процес, че след извършеното пречистване на съдиите всички се питали защо друг еди-кой съдия е останал на служба и защо друг еди-кой е уволнен, но никой не можал да отговори; и това във Франция! Работата е, че тия суспендираня на законите под предлог на пречистване съдиите никога не са ставали, и нека прибавим,

[‡] Тук Каблешков греша. Разпоредбата на Конституцията на Съединените щати, че съдиите запазват службата си, „докато поведението им остава безукорно“, е буквален английски превод на латинския израз „quamdiu bene se gesserint“, описващ аналогичния правен статус на съдиите в Англия. Тя не представлява оправомощаване на законодателния орган да посочва действията на съдиите, които ги излагат на опасността от освобождаване от длъжност. Основната гаранция за несменяемост на съдиите в американската правна традиция се търси не в подробното законодателно определяне на основания за освобождаване от длъжност, а в трудната процедура за отстраняване от длъжност (импийчмънт), изискваща съгласието на две трети от представителите и в двете камари на законодателния орган.

няма да стават, и това добре да се запомни, в интереса на правосъдието, а винаги само в интереса на партията!

Въобще несменяемостта на съдиите до такава степен се смята за необходимо условие на правилно правосъдие, че и там, дето съдебната власт не е приета в конституцията като отделна конституционна власт, тя се поставя в самата конституция като конституционна гаранция, за да не може обикновеният законодател да произволничи с въвеждането, отменяването или суспендирането ѝ. Така е напр. в Италия.

Подир тия исторически справки нека се попитаме сега в какво положение поставя съдебната власт нашата конституция и дали в последната е организирано тройното или двойното разделение на властите. Понеже с нашия основен закон се въвеждаше и у нас представителното управление, то нашите учредители не можаха да не организират разделението на властите, на което, както се казва, почива всяка конституция. От прочитането на чл. чл. 9, 12 и 13 от нашата конституция не остава никакво съмнение, че нашите учредители са имали светлата идея да прегърнат тройното разделение на властите. Чл. 9 говори, че „законодателната власт принадлежи на Княза и на Народното Представителство“; чл. 12 съдържа, че „изпълнителната власт принадлежи на Князу; всичките органи на тая власт действуват от Негово име и под негов върховен надзор“, а чл. 13 така се изразява за съдебната власт: „съдебната власт във всичката нейна ширина принадлежи на съдебните места и лица, които действат от имета на Княза. Отношенията на Княза към тия места и лица се определят чрез особени наредби“. Чл. 13 е бил приет от Учредителното събрание така, както е бил предложен в руския проект за Органически устав на Българското княжество, а русите, автори на тоя устав, очевидно са се ръководили от същите идеи, които току-що бяха легнали в основата на съдебното устройство в Русия, а именно от идеите за разделението на властите и за независимостта на съдебната власт, които те толкова повече са считали необходими при организирането на новото княжество на основата на народно представително управление. Нашите учредители така също са се ръководили от същите идеи, както това се вижда от рапорта на комисията на Учредителното събрание върху основните начала на конституцията на Българското княжество, в който четем следното: „Комисията приема принципа, че съдебната власт принадлежи напълно на съдилищата, които са независими и действуват независимо от изпълнителната власт. Ако зависеха съдилищата от изпълнителната власт, то съдиите щяха да бъдат всякога изложени на нейното влияние и едва ли щяха да могат да издадат някакво решение, което не би било по воля на правителството, без да се опростят със службата си. Тогава обаче би станал илюзорен принципът на разделението на законодателната власт, защото собствено не би се съдило по законите, направени от народа и правителството, но само по произвола на последното“. Ето с какво съзнание за необходимостта от независима съдебна власт бяха проникнати младите учредители на нашата държава, съзнание, което за жалост липсва у мнозина наши днешни видни мъже подир 30-годишен опит върху една разклатена съдебна власт.

Наистина редакцията на комисията на чл. 13 в смисъл, че „съдебната власт принадлежи напълно на съдилищата, които са независими и действуват независимо от изпълнителната власт“, не бе приета (поради оставяне рапорта на комисията без разглеждане), но и запазената редакция на руския проект удовлетворява напълно целта, която се е гонила с нея и която е все същата, а именно да се създаде независима от изпълнителната власт съдебна власт. И действително от съпоставянето на чл. чл. 12 и 13 от конституцията става ясно, че съдебната власт не подлежи на надзора на изпълнителната власт, понеже когато чл. 12 говори, че органите на изпълнителната власт действат под върховния надзор на Княза, чл. 13 не само не говори за някакъв надзор на Княза върху съдебната власт, но съпоставя двете власти като независими една от друга. При това, за да бъде една конституционна власт независима от друга, няма

нужда да се каже това в самата редакция на респективния член от конституцията, тъй като независимостта на властта се определя от това, че тя е поставена в конституцията като конституционен принцип. Това се вижда от всички почти конституции, в които е прието разделението на властите, а особено от образа на днес на подобни конституции, федеративната конституция на Съединените щати, в чл. 3 от която се казва, че съдебната власт се поверява на Върховния съд и на другите по-долни съдилища, а съдебната власт на Съединените щати е не само независима от другите власти, но е и най-независимата съдебна власт в света. За независимостта, прочее, на съдебната власт в България нямаше нужда да се каже в самата конституция, както искаше това комисията на Учредителното събрание, тъй като, както казахме, тази независимост се разбира от само себе си, щом съдебната власт е приета и у нас като отделна конституционна власт, а редакцията на чл. 13 не оставя в това отношение да се желае нищо повече. Ние тук няма да влизаме в обсъждане и на другата идея, която се съдържа в чл. 13, а именно на идеята за пълното единство на съдебната власт в България, за границите на нейното ведомство, понеже това би ни повлякло вън от плана на това изложение, а и предоставеното нам време би се оказало недостатъчно. Ние разглеждаме постановлението на чл. 13 от конституцията ни от гледна точка на нейната само независимост и затова ще се попитаме каква трябва да бъде идеята, която трябва да легне в основата на отношенията на между Царя и съдилищата, за които отношения говори чл. 13? Тая идея не може да бъде идеята на подчиненост, тъй като, както се каза, в чл. 13 е изключен надзорът на Царя върху органите на съдебната власт, а дето няма надзор, не може да има и подчиненост, както не може да има надзор там, дето няма подчиненост. Но ще ни се възрази, че в случая не се касае до обикновения надзор, който е свойствен само на административните учреждения, а до друг надзор, до един ограничен надзор, който не изключвал независимостта на съдебните учреждения. Наистина такъв надзор има в сега действащия Закон за устройството на съдилищата, но и тоя надзор, колкото и да е ограничен, все съдържа в себе си идеята на известна подчиненост на съдебната власт пред изпълнителната власт, а такова положение на съдебната власт е несъвместимо с нейната независимост като отделна конституционна власт. Затова принципът, който трябва да ръководи законодателя при изработване на наредбите, за които е дума, а именно на Закона за устройството на съдилищата, не трябва да бъде тоя на надзора, а тоя на независимост на съдебната власт, доколкото, разбира се, тая независимост не дойде в стълкновение с прерогативите на държавния глава, понеже в една държава трябва да съществува хармония между властите. Така, според чл. 163 от конституцията, Царят има право да назначава лица на всички правителствени длъжности. Не може прочее Законът за устройството на съдилищата да предостави на съдебните места правото да назначават сами съдиите. Инвеститурата трябва да бъде запазена за Държавния глава, като се даде на автономното съдебно учреждение право да посочва при известни пък условия лицето, което да запълва станалата вакантна съдийска длъжност. По-нататък, редакцията на чл. 13 от конституцията по самите употребени в нея изрази красноречиво говори за идеите, които са въодушевявали нейните редактори. Едно малко сравнение ще ни убеди в това. Така гръцката конституция, която в това отношение е доста близка до нашата, както впрочем и други някои конституции, в Глава III – „За властите“, като говори в чл. 27 за изпълнителната власт, се изразява, че тая власт принадлежи на Царя, както се изразява и нашата конституция в чл. 12, а като говори в чл. 28 за „съдебната власт“ се изразява, че тя се упражнява от съдилищата, но не че принадлежи на съдилищата, както се изразява нашата конституция в чл. 13. Също и италианската конституция, като говори в чл. 5, че на Царя само принадлежи изпълнителната власт, в чл. 68 се изразява, че правосъдието е еманация на Царя и се раздава от съдиите в негово име. Виждате каква е разликата между нашата конституция и други някои в това отношение. Нашата

конституция при определяне на всяка власт употребява думата „принадлежи“, което показва не само, че всички власти у нас са еднакво независими една от друга, но още, колкото се касае до съдебната власт, че и тая последната власт принадлежи на съдилищата само, т.е. те не я раздават, не я упражняват като принадлежаща другиму, а я раздават като принадлежаща само тям. Според гръцката конституция съдебната власт принадлежи на народа и се упражнява от съдилищата, а според италианската тя принадлежи на Царя и се упражнява от съдилищата. Според нашата конституция съдебната власт се упражнява от съдилищата, защото принадлежи на съдилищата, а принадлежи на съдилищата, защото така постановява конституцията, като я прави самостоятелна власт, произходеща от закона и само на закона подчинена. Италианската конституция не говори за съдебната власт като за отделна конституционна власт; тя даже не споменава израза „съдебна власт“ и това показва, че в Италия няма независима съдебна власт в смисъл на отделна конституционна власт и че съдебната власт в нея е подчинена на изпълнителната власт. Ако се говори в италианската конституция за съдиите, това се прави главно, за да се постанови в самата нея принципът на несменяемостта на съдиите. А ние нарочно споменаваме за италианската конституция, понеже в последно време у нас се съзира течение да се заимстват от Италия някои правила за организиране нашите съдилища. Явно е обаче, че италианското законодателство не трябва да ни служи в това отношение за образец, тъй като, както се види, съдебната власт в Италия е поставена според конституцията ѝ на друга основа, отлична от основата, на която е поставена съдебната власт у нас. Наистина, според чл. 13 от нашата конституция, както и според италианската конституция, всички съдебни места и лица действат от името на Царя. Но и в това отношение там и у нас положението не е същото. В Италия още господства старият възглед, че правосъдието е еманация на Царя. Според тоя възглед, за да се покаже, че съдиите са делегати и на краля, който въплъщава в себе си и съдебната власт, изисква се съдиите да издават присъдите и решенията си в негово име. Днес обаче в повечето конституционни страни, в това число и у нас съдебната власт не е еманация на държавния глава, а по-скоро е еманация на народа и фразата, че правосъдието се раздава от името на Царя, може да има само това значение, че държавното правосъдие се закриля от него. Тя е една връзка между съдебната власт и главата на монархическо-конституционната държава, запазена за външния блясък на короната, но несъдържаща никаква идея за подчинение на съдебната власт към изпълнителната власт. Още по-малко може да се търси идея за подчинение на съдебната власт към изпълнителната в предоставянето на нашия държавен глава право на помилване в чл. 15 от конституцията. Помилването на осъдения не реформира издадената от съда присъда и няма никакво влияние върху нейната същност. Това право е следствие на особена държавна политика и се предоставя даже на държавни глави с такива незначителни прерогативи, какъвто е напр. председателят на Френската република.

Но ако съдебната власт у нас е независима от изпълнителната власт, тя е поставена от друга страна, според чл. 13 от конституцията, в известна зависимост от законодателната власт, която трябва да издаде законните наредби, които да определят отношенията на Царя към нея, към съдебната власт. Безспорно е, че тия отношения трябва да бъдат отношения на две независими власти. Но грешка е станала, че учредителят не е направил това, което срещаме в някои други конституции, които същевременно съдържат основните правила на съдебната организация като несменяемост на съдиите и други гаранции за едно независимо и правилно правосъдие. Трябвало е прочее да се определи в конституцията по-точно задачата на обикновения законодател, като не се изпуска изпредвид, че последният е наклонен понякога да излиза вън от границите на определените му от конституцията права, да преувеличава

не само своите права, но даже и тия на изпълнителната власт във вреда на съдебната власт и това особено в парламентарните държави от типа на френския парламентаризъм, според който в действителност няма едно свършено отделяне на изпълнителната власт от законодателната и едно чисто разделение на властите, както това разбира американската система на разделенияето на властите. По тоя начин законодателната власт, като подчинява с издаваните от нея закони съдебната власт на изпълнителната, придобива с това сама влияние върху съдебната власт чрез изпълнителната власт, фактическите распоредители на която, министрите, за други по-големи за себе си придобивки турят съдебната власт и правосъдието на разположението на малките царчета от парламента, които използват това свое влияние в интересите на партията и на своите лични интереси и страсти.

Така става и в случая у нас. Първият Закон за устройството на съдилища от 1880 г. от независимата съдебна власт фактически направи един обикновен орган на изпълнителната власт и до 1899 г. цели 18 години съдиите бяха толкова обезпечени за независимо раздаване на правосъдието, колкото и обикновените полицейски органи, като изключим, разбира се, по-висшите съдии, които, както и по-висшите чиновници, винаги се ползваха с известна фактическа обезпеченост. Наистина издаде се в 1883 г. друг Закон за устройството на съдилищата, който предвиждаше и несменяемост на съдиите, но той не встъпи в сила, като издаден от Държавния съвет. На 12 януари 1899 г. влезе в сила сега действащият Закон за устройството на съдилищата, който в действителност пръв прокара в нашето законодателство и в нашия живот принципа на несменяемостта на съдиите и пръв се погрижи по тоя начин да подигне положението на съдебната власт и да примири донякъде действителността с идеала, поставен в конституцията. Според тоя закон станаха несменяеми веднага едно значително число висши съдии и се отвори път да станат такива и наново постъпваещите на съдийска длъжност. Така станаха несменяеми от деня на обнародването на тоя закон: председателите и членовете на Върховния касационен съд и председателите и подпредседателите на апелативните съдилища и членовете на тия съдилища, които бяха прослужили най-малко осем години непрекъсната съдийска служба, а така също се предвиждаше да станат несменяеми председателите, подпредседателите и членовете на окръжните съдилища, които при действието му се назначаваха за съдии, притежаваха условията, предвидени в чл. 96 и прослужваха 6 години като такива. От това изброяване се вижда, че тоя закон, колкото и недостатъчен, понеже прокараваше неправилно принципа на несменяемостта, като не го съединяваше с качеството съдия, за времето си обаче, като първа стъпка в тая посока, туряше една приемлива основа като начало за въвеждане на пълна несменяемост на съдиите, а с другите си наредби относително условията за постъпване на служба и условията и начина за повишаването на съдиите се стремеше, ако и още доста отдалеч, да прокара в живота автономията на съдебната власт, а именно като организираше рекрутирането на съдиите от самите съдебни учреждения чрез представяне за това трима кандидата за всяко вакантно място на министъра на правосъдието. Тоя закон съдържа в себе си всички следи на един компромис между старите възгледи върху организацията на правосъдието и новите веяния за едно независимо правосъдие. Но той имаше тая добра страна, че даваше истинска директива на бъдещите законодателни подобрения в тая област. Той сполучливо схвана системата, на която трябва да зижда една съдебна организация у нас в духа на нашия основен закон. За жалост въобще добрите закони у нас имат фаталността да не действат дълго време. Не се минаха 6 месеца и изброените наредби за несменяемостта бидоха изменени от дошлите на власт две коализирани либерални партии. Това изменение гласеше, че „стават несменяеми от деня на обнародването на закона всички съдии, в това число и съдебните следователи, които са прослужили най-малко 15 години по съдебното ведомство“. Ето режимът, който и днес още урежда

независимата съдебна власт в България! С този закон останаха несменяеми при издаването му само осем или девет съдии във Върховния касационен съд и в апелативните съдилища. Този закон при дадените обстоятелства не беше друго освен едно истинско суспендиране на несменяемостта, защото лишаваше от тая гаранция повечето от съдиите, които бяха вече станали несменяеми при предшестващия закон. Аз казах по-горе, че такова едно действие на законодателната власт е цял един атентат против правосъдието. И какво излезе от това суспендиране? Ако се не лъжа, бидоха уволнени двама съдии от Пловдивския апелативен съд и с това се свърши реформата и пречистването на съдиите. Явно е прочее, че целта на авторите му не беше даже да се реформират нашите по-горни инстанции, а всъщност да се отнеме тяхната независимост при раздаване на правосъдието. Този факт, взет от нашия живот, потвърждава казаното по-горе относително целите, които обикновено се гонят при суспендирането или отмяната на несменяемостта на съдиите. А този закон продължава да действа вече почти 11 години. Опитът да се възстанови старото положение, направен в 1901 г. от тогавашния министър на правосъдието Ал. Радев, не сполучи и проектът му остана, за да не види живот, в Комисията по правосъдието на Народното събрание. Благодарение на изменението от 1899 г. числото на несменяемите съдии мудно растеше и едва преди 1-2 години станаха несменяеми всички съдии във Върховния касационен съд с изключение на едного, а в апелативните ни съдилища и днес още има доста съдии сменяеми. А фактическото положение на съдиите е останало почти същото, както беше и по-рано. За съдиите от Върховния касационен съд се признава известен стабилитет, даже когато те не са несменяеми. За съдиите от апелативните съдилища, които не са несменяеми, този стабилитет е по-малък и зависи много от възгледите на един или друг министър на правосъдието. За съдиите от окръжните съдилища, между които почти няма несменяеми съдии, т.е. с 15-годишна служба по съдебното ведомство, стабилитетът е нещо почти непознато. Те се увлоняват и местят понякога по-лесно, отколкото това става с административните чиновници. За мировите съдии не трябва и да се говори, тъй като обикновено те рядко стоят на същото място повече време. Накратко, ще кажа още следното за нашето сега правосъдие.

В България, въпреки постановлението на нейния основен закон, няма още независима съдебна власт, няма още и независими съдии. Ако се съди по идеите, които се изказват в повечето от нашите ръководещи кръгове, и по начина, по който се отнасят към съдиите, трябва да се признае, че за създаването на една действително независима съдебна власт у нас не е още настъпило времето. Имаме наистина несменяеми съдии подир 15-годишна служба, но и тая окарикатурена несменяемост не е гарантирана. В действителност тя съществува от една сесия до следната сесия на Народното събрание, тъй като, ако няма често законодателни предложения за суспендиране и на тая несменяемост, има постоянно в течението на всяка сесия разпространявани от заинтересувани лица слухове за суспендирането ѝ. Вие лесно ще си представите, господа, какво смущение произвеждат тия предложения и слухове върху съдиите и колко отрицателно те влияят върху добрия вървеж на нашето правосъдие. А какво е положението на сменяемите още съдии? Вие четете постоянно във вестниците за тъй наречените от нашите вестникари „кадрили“, които се разиграват и зиме, и лете, и пролетно, и есенно време против волята на съдиите. Положението на тия съдии е невъзможно; то не може и не бива да се продължава занапред, ако искаме да запазим нашето правосъдие от неизбежна развала. *Caveant consules*, ще кажа аз и ще мина към въпроса какво трябва да се направи за обезпечение независимостта на нашето правосъдие и стабилността на нашите съдии, условия толкова необходими за правилното раздаване на нашето правосъдие.

Аз не смея да пледирам още за пълното отделяне на съдебната власт от другите конституционни власти. Аз не желая да се занимавам повече с тая малко полезна при

днешните обстоятелства работа, за да не се каже, че искам да строя въздушни замъци. Идеята за пълната независимост на съдебната власт и другаде мъчно напредва, но при все това оставам с непоколебимата си вяра, че ще настъпи денят и по-скоро, отколкото може да се мисли, в който ще се признае, че пълното отделяне на съдебната власт се налага от най-висшите интереси на реда в държавите. Засега позволете ми да посоча на ония реформи, които по мое мнение, като са възможни и належащи, са още и в духа на нашия основен закон. По мое схващане тия реформи не трябва да бъдат освен подобрения на съществуващия закон, на неговата система. Лошо прави онзи законодател, който се хвърля в законите си от една система към друга, без да се убеди предварително, и то чрез едно пълно и точно приспособяване на съществуващата система, в нейната наистина негодност. Ние не можем и не трябва да изменяваме действащата система на Закона за устройството на съдилищата, защото тая система още не е добре и лоялно приложена, за да се видят нейните недостатъци. А това е необходимо да стане особено със съществуващата система, която и днес се признава в Русия като най-целесъобразна за едно правилно устройство на съдебните места, както това се вижда от обяснителната записка на новия проект за устройството на съдилищата, записка, съставена от най-добрите сили на днешна Русия. За жалост не така погледнаха на този въпрос съставителите на нашия нов проект за изменения на Закона за устройството на съдилищата, който сега е на дневен ред в Народното събрание. Вместо да подобрят действащия закон в ония негови наредби, които са се оказали досега неудовлетворителни, те го изменяват всъщност коренно, без да е бил той досега пълно и точно приспособен. Както казах, това хвърляне от една система към друга не може да бъде признак на зряла работа. Преди мене съдиите на България направиха своята критика на предложените на Народното събрание изменения и изказаха своите възгледи върху правилното поставяне на съдебното дело у нас. Съдиите на България, като считат, че чл. 13 от нашата конституция е въздигнал съдебната власт до самостоятелна власт, независима от другите власт, мислят, че независимостта на съдебната власт може да бъде постигната при две само условия: първо, при гарантиране на нейните органи пълна свобода на действие в кръга на законите, което може да стане само при несменяемостта на съдиите, и второ, при въздигане на съдебните места до автономни единици, които да се самоконтролират и самоопределят. Като се съгласявам напълно с това мнение на съдиите, аз ще се постарая да го изложа и обясня по-подробно тук, за да бъде свършено ясно как си представят съдиите на България независимостта на съдебната власт.

Тия две условия са изтъкнати в действащия Закон за устройството на съдилищата, но са поставени в него в несвършена форма, която иска подобрене.

Но да се спрем най-напред върху несменяемостта. Тя, както се видя, е приета в една недостатъчна форма, което противоречи на нейната същност. Затова българското законодателно тяло смело вече може да приеме, че българският съдия става несменяем със самото придобиване на това качество; и колкото по-скоро това направи, толкова по-добре ще бъде и за правосъдието в България, и за самата България. Проектът в това отношение е поставен на по-добра основа, но е желателно напълно да се прокара идеята, че не може да има правораздаване от съдия, който не е несменяем. За жалост противниците на несменяемостта у нас продължават да правят всичко за спъване правилното прокаране принципа на несменяемостта в нашето законодателство, както това се видя и от дебатите, станали при първото четене на проекта. Затова налага ни се дължност да се спрем малко повече върху този институт, като го разгледаме сега от чисто организационна гледна точка.

Преди всичко ние още слушаме да се изказва погрешният възглед, че несменяемостта е една гаранция, дадена на съдията, когато тя е установена само в интереса на обществото, на държавата, когато тя е гаранция само за съдещите се. Тя е

условие за правилно, за безпристрастно и независимо правосъдие, а не е, никак не е, една привилегия, дадена на съдиите в техен частен интерес. Ето защо не може да има правосъдие, ако то не се раздава от несменяеми съдии. Така поставен въпросът за несменяемостта, ясно е колко неправилно са постъпвали и постъпват някои законодателства, които предвиждат по-къси или по-продължителни срокове за придобиване несменяемост от съдията[§]. В тая форма несменяемостта се явява като награда, която държавата дава на отличилите се според нея съдии, както и се е поддържало неведнъж от трибуната на Народното събрание. При подобен възглед върху несменяемостта всяка партия, всеки министър ще награждава своите съдии, съдиите, които са дали доказателства за преданост към партията и към министъра, и за тая цел всяка партия ще суспендира закона за несменяемостта и ще прави несменяеми своите съдии и това ще продължава дотогава, докато се разбере от всички гибелния път, в който е вкарано правосъдието на страната. Но и без тия крайни заключения, лошата постановка на несменяемостта ще има най-гибелни последствия за характера на съдиите. Ако в закона наприер е казано, че съдията става несменяем след 5, 8 или 10-годишна служба, не си ли всеки представя през това време колко характери ще се сломят, колко падения ще станат, за да може да се прекара благополучно този ужасен стадийна изпитание, докато се постигне несменяемостта? И не може ли основателно да се твърди, че в тоя случай законодателят като че нарочно създава лоши условия за съдията, за да пречупва характера му? Е ли това едно правилно поставяне на правосъдието на страната? Ако се признае обаче, че несменяемостта е само условие за правилно правосъдие, тогава по необходимост тя ще се съедини със самото качество на съдията, който ще бъде несменяем, защото е съдия, а не защото е партизанин на партията, която е на власт, и тогава няма да стане нужда от суспендиране на несменяемостта, няма никога да има нужда от пречистване на съдиите, за да се настаняват хора на партиите.

Всичко това е толкова ясно, че чудно се вижда как е възможно несменяемостта на съдиите да среща у нас толкова препятствия. Това обстоятелство ни принуждава да кажем няколко думи върху по-съществените възражения, които са се правили досега у нас против несменяемостта на съдиите.

На първо място, срещу несменяемостта на съдиите са се правили ония възражения, които винаги и навсякъде са служили като съществено препятствие за всяко подобрение в законодателството. Поддържало се е, че нашето общество не било напреднало, за да възприеме тоя институт и че нашите съдии не били още придобили симпатиите на цялото общество. Явно е колко са несъстоятелни тия възражения. Забравя се, че, ако законодателните предложения са правилни, то те са и своевременни. Мъчно е да се мисли, че хората, дето и да е и когато и да е, са били приготвени за лошото и не са били узрели за доброто. Правилното организиране на съдебните учреждения съставя въпрос на най-настоятелна необходимост за всяка държава, а разумният закон никога няма да направи зло. Може би поради някои обстоятелства и даже по самото свойство на новия закон той няма да бъде изпълняем известно време съгласно с истинския му смисъл, както това стана с действащия у нас сега Закон за устройството на съдилищата, но вероятно е, че той веднага ще пусне дълбоко своите корени, особено ако има и добросъвестен негов изпълнител на министерската маса, и ще състави могъща опора за спокойствието и благоденствието на държавата. Ние даже мислим, че е клевета да се твърди, че нашето общество не било узряло за едно независимо правосъдие. Напротив, несменяемостта на съдиите, като най-главна основа за едно истинско правосъдие, е

[§] Сrv. Конституцията на Република България от 1991 г., чл. 129, ал. 3 (ред. ДВ, бр. 85 от 2003 г.): „С навършване на петгодишен стаж... и след атестиране, с решение на Висшия съдебен съвет, съдиите... стават несменяеми.”

приложима във всяко време и във всяко място, защото жаждата за безпристрастно правосъдие е вродена в човека и се съзнава от него и при най-долното му развитие. Затова и дума не може да става, че нашето общество не било още подготвено да възприеме института за несменяемостта на съдиите. Също така несъстоятелно е и възражението, че нашите съдии не били още придобили симпатиите на цялото общество. Ами тъкмо за да придобият нашите съдии симпатиите на цялото общество, е необходима тяхната несменяемост, която, като съставя външен признак за независимостта им, ще всели във всички увереността, че се раздава в страната безпристрастно правосъдие. Виждате, че фактът, който трябва да да ни кара да искаме несменяемостта, се привежда като довод против нея.

Това е софизъм, който в действителност прикрива или непознаване въпроса, или нечисти цели по отношение нашето правосъдие. Но и може ли да се очаква, че ще настъпи време, когато нашите съдии, па и които и да са съдии, ще придобият симпатиите на цялото общество без изключение? Трябва да има човек голяма доза наивност, за да си въобрази, че хората, на които великата и благородната роля е да преследват злоупотребителите от всякакъв вид, да наказват престъпниците, да осъждат във всеки процес една от страните, ще могат да бъдат приятни на всички и да слушат отвсякъде похвали и благословии. Съдията по силата на нещата е изложен най-често да си прави неприятел от онзи, когото осъжда, без да си прави винаги приятел този, правата на когото признава и който не само не му бива признателен, а и често го прави отговорен за безпокойствата, които е претърпял, за протакането на делото, за разноските, които е направил и пр. Съдията е, който твърде, разбира се, несправедливо носи отговорността и за компликациите в процесуалните наредби. Ето защо вместо да очакваме да настъпи подобно райско положение, когато съдиите ще имат симпатиите на цялото общество, или пък за да можем да се надяваме на подобно някога положение, необходимо е да се погрижим обществото да навикне да гледа на съдиите с по-друго око, да не допуска, че те могат да решават делата по внушение или влияние, отгдето то и да иде; това само ще запуши устата на много злоречиви хора, а това е възможно да се постигне преди всичко с една истинска несменяемост на съдиите.

На второ място, се възразява, че независимостта на съдията могла да бъде гарантирана само от личния характер, от чувството на достойнство и от професионалната честност на съдията. Но питам аз, как ще се развият всички тия качества у съдията? Посочват ни примери от други страни, изброяват ни случаи на самопожертвование и от страна на наши съдии, но не ни казват кое е разковничето, което ще направи въобще нашите съдии такива, каквито се желаят. И другаде, в по-напреднали страни, в страни напреднали във всяко отношение, а особено във възпитанието на гражданина, не са намерили за това друго средство освен несменяемостта на съдиите. Избираемостта на съдиите въобще не даде очакваните резултати. Тогава какво остава друго на млада България, ако не да хване пътя, посочен ѝ от нейните по-стари и по-уредени сестри? И доказват ли нещо случаите от съдийски героизъм в епохи мрачни за независимостта на правосъдието? И какъв урок са могли подобни съдии да дадат на другарите си? Ние знаем това от нашата, макар и кратка, история. Подир случаите на самоотвержено раздаване на правосъдие е настъпвало морално отпадане, тъй като съдиите са виждали каква е наградата на независимите съдии и колко от тях са изгубвали службата си подир своята самоотверженост. И не мислите ли, че няма по този начин съдилищата ни да се напълнят именно с малодушни и безхарактерни съдии? Една съдебна организация прочее не може да разчитва само на герои, понеже числото им скоро ще се изчерпи. Тя трябва да разчитва на средния тип, който непременно ще даде добри и съвестни съдии, ако поставите съдиите в добре условия. Затова законът, като изисква справедливи и независими съдии, трябва да ги постави в такова положение, че те да могат да изпълняват своите длъжности без

особени от тяхна страна подвизи на самоотверженост. Законът е длъжен не само да запази характерните съдии, но и да култивира характерността в тях, което може да се постигне само с несменяемостта им.

По-нататък между принципиалните възражения срещу несменяемостта срещаме още и таково: несменяемостта на съдиите създавала в тях кастов дух; те се отдалечавали от народа, което било особено вредно в страни демократически. Празни приказки! Опасен е кастовият дух на милитаризма, но не и на независимата съдебна власт, която силна с опората си на закона, който ѝ дава тая мощ, не може да бъде проникната от друга идея, освен от идеята на законността. И колко би била за завиждане оная страна, в която не само съдебната власт, но и всичките ѝ органи би били пропити от същия кастов дух, от духа на правовия ред!

Противопоставят на несменяемостта и мнението на философа Йеремиа Бентам, който, както е известно, за едно справедливо и независимо правосъдие повече е разчитвал на контрола на общественото мнение и на печата, отколкото на несменяемостта на съдиите, която понякога била пречила за махането на негоден съдия. Но Йеремиа Бентам, когато е писал своето съчинение, е имал предвид очевидно значението на общественото мнение и печата в отечеството му Англия, а тия два фактора са силни и безпристрастни там. Може ли обаче на тях да се основе съдебната власт в общества едва възраждаещи се, в които и общественото мнение, и печатът едва тепърва се образуват и по необходимост са подложени на постоянни флукуации? Книгата на Йеремиа Бентам никого никъде не е убедила в опасностите от несменяемостта на съдиите, както не убеди и самите му съотечественици. Но ако се вникне по-добре в мислите на Бентам, ще се забележи, че неговият страх от несменяемостта е бил по-скоро страх от отсъствие на контрол върху съдиите и от невъзможността да се уволняват, когато станат вредни за правосъдието; днес обаче тоя страх трябва да се признае свършено неуместен при развитието, което е получило дисциплинарното производство срещу несменяемите съдии, и при мерките, които законите представят за пречистване съдилищата от недостойните съдии. Действащият сега Закон за устройството на съдилищата у нас предвижда в 11 точки простъпки на съдия, за извършването на които той може да бъде подведен под дисциплинарна отговорност и да бъде наказан даже първия път с уволнение от служба. Проектът прибави към тях още два случая. При подобна дисциплинарна отговорност е свършено изключена възможността да запази службата си такъв несменяем съдия, който наистина заслужава уволнение. Към тия случаи на отговорност трябва да се прибави и процедурата за уволнение на болни съдии, отсъствието на която по-рано в законите е тъй тревожило Йеремиа Бентам.

Явно е прочее, че несменяемостта на съдията не означава безконтролност на съдията, а в действащия закон контролът върху съдиите е организиран по следния начин. Като изхожда от принципа на автономията на съдебните учреждения, действащият закон начело на съдебните учреждения поставя Върховния касационен съд, който надзирава всичките съдебни места и лица и ги тегли под отговорност за опущенията, които забележи в тяхната деятелност. Същото правят и апелативните съдилища за по-долните съдии. Този контрол в по-маловажните случаи води към чисто домашни, тъй да се каже, мерки за изправление, а в по-важните случаи към дисциплинарна отговорност на съдията, която може да има за последния по-лоши последствия. Но наред с тоя надзор, който в повечето случаи има за обект отделни опущения, организиран е в закона и надзорът чрез ревизии на съдилищата, който е съсредоточен в ръцете на министъра на правосъдието и който обема цялата деятелност на съдебните места. Тук има едно отстъпване от началото на автономията, но то не би могло да произведе някое чувствително нащърбване правата на автономните учреждения, като се има предвид, че и тоя надзор се упражнява пак от съдиите, от които се и оценяват резултатите от

ревизиите. Но какво прави тук проектът? Вместо и тук да премахне някои недостатъци, като даде право и на Върховния касационен съд да назначава сам ревизиите и като уреди въобще по-правилно този институт, проектът напуска идеята на автономията на съдилищата и създава при Министерството на правосъдието особен инспекторат, който да ревизира съдилищата. Както и да се организира този инспекторат, от сменяеми или несменяеми съдии, той ще се изроди в края на краищата в едно административно учреждение, което фатално ще се постави в антагонизъм със съдиите и ще произведе само разрыв между властите без полза за правосъдието. Преди всичко, каквато заплата и да се даде на тия инспектори, няма да се намери нито един от добрите съдии, който да напусне своята съдийска служба, за да се предаде на тая безплодна за него работа. Ще се намерят само негодни съдии, жадни за мързел и началстване, които ще приемат тая неблагоприятна работа, само и само да се разтакат из България, да получават пътни и дневни пари и да се „перчат“ пред по-достойните си другари.

Аз с ужас за лошите последствия за нашето правосъдие си представям това, отсега мога да кажа, печален институт. Ако се има желание да се произвеждат действително сериозни ревизии, тая работа трябва да се предостави на самите съдилища, които ежегодно да избират из средата си съдиите, които ще ревизират през годината по-долните съдилища. Тогава от една страна избраните по този начин съдии, освободени от друга работа, ще имат пълна възможност да се предадат само на ревизиите и да вършат сериозна работа, а от друга страна ще се запази автономията на съдебните лица, ще се запази достолепието на съдиите и няма да се създават ненавистни институти. Но новият институт, както е създаден с проекта, подчинява на ревизорите и Върховния касационен съд и с това нанася смъртоносен удар на независимостта на нашите съдилища. Върховният касационен съд ще стане по този начин поднадзорно съдебно учреждение и ще се убие неговият авторитет, като върховен тълкувател на законите. Забравя се, че дейността на Върховния касационен съд по тълкуване на законите може да подлежи само на научна критика, а не и на йерархическа. А създаването на съдебния инспекторат ще има за следствие да намали значението на нашето най-висше учреждение, като направи отговорно и него по дисциплинарен ред на другия институт, който за тая цел се създава, на Висшия дисциплинарен съвет. Този съвет ще се състои според проекта от седем члена: първият председател на Върховния касационен съд, трима съдии от същия съд, един от съдебните инспектори и двама члена, избрани от Народното събрание. Добре още, ако този съд беше еманация само на Върховния касационен съд, за да се намали числото на членовете му за по-бърза работа, но той се състои и от външни лица, които, като нямат никаква връзка със съдиите, ще имат безспорно лошо влияние върху работата на този съд, който при това по своята роля ще унищожи автономията на съдебната власт. А имаше ли нужда от подобна реформа? Какво оправдание намираме за нея?

Г-н Моллов в своята реч се старае да отговори на този въпрос. Той ни казва, че в отношение на контрола висшите инстанции били много виновни, а особено Върховния касационен съд, който, по всичко се вижда, е трън в очите на милостта му. Върховният касационен съд бил съвършено забравил, че по реда на надзора може да обръща внимание на едно съдебно учреждение върху допуснатите грешки и че той се събудил, когато видял, че законодателното тяло се интересува, че министърът на правосъдието се интересува и че тая власт, която е била забравена, ще бъде взета от него. Но добре, че Върховният касационен съд се събуди, а какво ли щеше да казва още почитеният г-н Моллов, ако и при тия обстоятелства той се не събуждаше? Аз мисля, че когато един представител на науката реши да говори по този начин за едно толкова висше съдебно учреждение каквото е Върховният касационен съд, той е длъжен да се приготви по-добре и да бъде по-документиран. Кой му е казал, че Върховният касационен съд бил забравил своите длъжности и че е трябвало да стане народен представител г-н Вл.

Моллов, за да му ги напомни? Той дошъл ли е във Върховния касационен съд у компетентното за това лице, за да поиска за това сведения, та да види дали Върховният касационен съд досега е спал? Върховният касационен съд, господа, не е забравил никога длъжностите си в това отношение, но, ако надзорът върху съдебните места не е бил достатъчно ефикасен, причините се намират главно другаде, а не в неговата небрежност. По обикновения инстанционен надзор не може да схване цялата деятелност на съдията, а за това са необходими ежегодни ревизии, както заповяда и нашият закон. Обаче извършването на тия ревизии не зависи от усмотрението на Върховния касационен съд, а от министъра на правосъдието. Нашите обаче министри на правосъдието в болшинството си избягват по всеки начин мнението на Върховния касационен съд за съдиите, като искат съдбата на съдиите, които в голямото си болшинство са сменяеми, да зависи от тяхното усмотрение, а не от безпристрастната оценка на съдебната власт. Това положение прави съдебния надзор илюзорен и чудното е, че същият г-н Вл. Моллов, който не намира думи, за да осмее бездеятелността в това отношение на Върховния касационен съд, ето как сам като човек на науката, а не и на политиката, в една статия за съдебния надзор, печатана преди няколко години в списанието на юридическото дружество, опровергава народния представител г-н Моллов. Непостоянството на един съдебен състав, четем ние в тая статия, постоянните размествания и уволнения, вечната тревога за заеманото място правят невъзможно образуването на една съдебна традиция, пречат за укрепването на служебния дълг, намаляват, ако не унищожават, съзнанието за необходимостта на съдебния надзор. Надзираващият орган естествено намира надзора за неуместен, почти излишен, щом и без всякакъв надзор някой може да бъде уволнен или въпреки надзора оставен на мястото си. Положението не се изменя, ще прибавя аз, ако между тия в болшинството си сменяеми съдии има тук-там разпръснати несменяеми съдии. Надзорът по естеството си е неделим и не може да бъде един за несменяемите съдии и друг за сменяемите. Па имаме ли ние несменяеми съдии? Аз обясних, че нашата несменяемост всъщност не е далеч от сменяемостта. А защо се е събудил Върховният касационен съд? Той повярва, че законодателното тяло на България има сериозни и здрави намерения за подигане на правосъдието и му даде всичкото си съдействие. Вие виждате как някои посрещнаха това съдействие на Върховния касационен съд, с което доказват, че тия лица са чужди на желанието да направят нещо добро за правосъдието и, ако това стане, то ще стане помимо тия лица. Аз не съм още изгубил надеждата, че поне правителството, което е внесло проекта, е загрижено за подобрене на правосъдието, а това у нас е достатъчно. Ето защо аз очаквам, че обещаната, по-сериозно, поставена, несменяемост ще бъде дадена и на българските съдии. Тогава от само себе си и съдебният контрол ще получи всичкото си значение.

По-нататък, за да се запази бъдещето на съдебната власт, като ѝ се даде стабилността, която ѝ липсва днес, необходимо е още да се унищожи принципът на повишаването, както той сега се разбира. Несменяемостта би изгубила много от ефекта си, ако паричен интерес е свързан с промяната на длъжността. Без съмнение, по-горните инстанции ще се рекрутират винаги от по-долните, но нужно е това минаване от една длъжност към друга, по-висока, да бъде безразлично за личния интерес на съдията. Разбира се, съдията няма да получава винаги една и съща заплата. Последната трябва да се уголемява периодично, но това уголемяване трябва да става за всички съдии, започнали едновременно службата си, па безразлично дали единият е останал още в окръжния съд, а другият е минал в апелативния съд. По тоя начин амбициите няма да се култивират от парична страна, а от друга, по-висока, и те ще изчезнат съвършено в деня, когато чрез една колкото социална, толкова и съдебна реформа съдията няма да има интерес да търси постоянно една по-добра участ и ще намери в честта на едно

затвърдено и добре възнаградено положение удовлетворенията, които днес той търси в постоянните вълнения за едно бързо и често незаслужено повишаване.

Във връзка с това назначаването на служба и повишаването трябва да стават по определени правила. В това отношение системата на действащия закон, която е приела принципа на представяне кандидати от съда за заемане станалото в него вакантно място, не само трябва да бъде запазена, но подобрена по начин да обезпечи автономията на съдебните места. Тая система по мое мнение е единствената, която отговаря на независимостта на съдебната власт. Но казват ни, че за 10 години тя не била показала добри резултати. А ние ще попитаме, била ли е тя приложена тия 10 години. Според закона всеки съд представя по трима кандидати за всяко място. Министърът на правосъдието има право да избере някого от тях или пък да назначи свой кандидат. Е добре; нашите министри с малки изключения не са изисквали от съдилищата кандидати, а са назначавали направо свои кандидати, а когато са изисквали такива, невинаги са са избирали измежду представените от съда кандидати. Тогава може ли да се говори добросъвестно, че системата на закона не била дала досега добри резултати? Чудни наистина работи! Министрите не изпълняват законите, народните представители не изискват изпълнението на законите, а криви излизат съдиите, че министрите зле са изпълнявали своята длъжност. За лоши резултати прочее може да се говори само тогава, когато законът беше се изпълнил. Справедливостта изисква да кажем, че сегашният министър на правосъдието изпълнява точно закона, колкото се касае до Върховния касационен съд и апелативните съдилища, и че досега е назначавал само измежду кандидатите, които са представяли тия съдилища, и ако нашите сведения са верни, той е напълно доволен от постигнатите резултати, което именно показва, че законът е добър, стига само да се прилага според истинския му смисъл. Но той трябва да се поправи. Трябва без друго да се изхвърли правото на министъра да може да назначава и повишава вън от представените от съда кандидати. Въобще необходимо е както първото назначение, така и повишаванията да бъдат само в ръцете на автономната колегия, която да има право да посочи лицето или лицата, които ще се назначат или измежду които ще се избере кандидатът, който ще се повиши. Така става изборът на професорите в нашия университет съгласно с постановлението на чл. 31 от Закона за народното просвещение. Ако тоя ред е могъл да се приеме за университета, учреждение поднадзорно от гледна точка на нашата конституция, защо да бъде неприемлив за съдилищата, учреждения автономни и независими, пак от гледна точка на същата конституция? И чудно е, че на автономията на съдебните учреждения се противопоставя един от ония професори, които се бориха толкова силно за автономията на нашия университет; като че ли тая автономия е нужна и полезна само за професорите, за науката, а не и за съдиите, за правосъдието! Професорите сполучиха да настояят да се изхвърли участието на външно лице, па бил той първият председател на Върховния касационен съд, в техния дисциплинарен съвет и добре направиха. Могат ли те тогава да осъждат съдиите, че искат да запазят своята автономия, като се противят и те на участието на вънкашни лица, каквито предвижда проектът, в техния дисциплинарен съд?

Но възразяват още, че системата на действащия закон за назначаване и повишаване на съдиите била недостатъчна и затова, че тя ограничавала избора на съдилищата, понеже съдиите от всеки съд ще назначават само съдиите, които служат в техния район, а няма да познават съдиите от другите райони, дето може да има по-добри кандидати. Този довод не засяга Върховния касационен съд, който избира кандидати измежду всички съдии на България, които удовлетворяват на законните условия. Той не засяга и окръжните съдилища, които винаги ще имат повече кандидати от най-разнообразен характер. Той може да има известно значение само за изборите на апелативните съдилища, но и тук едва ли някой път ще се почувствува тоя претендиран недостатък на

системата. Не трябва обаче да се забравя никога, че едва ли в човешките учреждения може да има идеална система. Важното е коя система представя повече гаранции за добър подбор, за уреждане на правилно и независимо правосъдие. Но някои привождат и друг един довод срещу тая система. Изказват страх, че чрез нея ще се развие непотизъм между съдиите. Тоя довод не се привежда за пръв път. За него досега се е писало, напр. в Белгия, но в действителност страхът се е оказал неуместен. Такъв страх още би имал известно основание, ако се предоставяше на съдилищата право да представят само един кандидат за вакантното място. Обаче, ако се запази основното положение на действащия закон съдилищата в подобни случаи да представят трима кандидати, от които министърът да назначава един по свой избор, за непотизъм едва ли в такъв случай би могло да се говори. Противната система централизира властта за назначаване и повишаване на съдиите в ръцете на министъра на правосъдието и аз питам нима има още добри българи, които да не са се убедили в пакостното влияние на някои наши министри върху правосъдието, за да искат под друга форма да продължат досегашното положение на нашите съдии? Не съзират ли те, че запазено правото на министъра да се произнася в последна инстанция върху достойнството на съдиите, това право ще произведе в бъдеще още по-лоши последствия отколкото досега, и че с назначаването на негодни лица за съдии противниците на несменяемостта на съдиите ще сполучат да я компрометират в очите на населението, за да приготвят по тоя начин лесно почвата за нейната отмяна? Нима това се иска да се постигне?

Ние казахме, че не може да се говори за лоши резултати от една система, докато самата система не е била точно приложена, а приложена от сегашния министър на правосъдието според нейния дух, системата на действащия закон даде отлични резултати. Не оставаше в такъв случай друго освен да се изхвърли от закона онова негово постановление, което дава възможност на някои министри да злоупотребяват, а именно да се отмени правото на министъра на правосъдието да назначава на откритото вакантно място лице, което не е поместено в списъка, приет от съда. Вместо това проектът на сегашния министър се отказва от цялата система и предлага друга, която в действителност узаконява сегашното фактическо положение, като дава последната дума в назначението и повишението на съдиите пак на министъра на правосъдието. Наистина таблицата за назначение и повишение на съдиите министърът на правосъдието съставя върху постановленията на председателите и прокурорите и върху мнението на едни Висш съдебен съвет, но всички тия гаранции за справедливост се омаловажават с представянето [sic] на министъра право да вписва за повишение и такива лица, за които не са дали благоприятно мнение нито председателите, нито Висшият съдебен съвет. Системата е несимпатична, понеже не благоприятства на автономията на съдилищата, но тя в значителна степен би ни обезоръжила, ако не съществуваше правото на министъра да вписва в таблицата кандидати за повишение въпреки мнението на Висшия съдебен съвет и ако се приемеше, че решенията в това отношение на Висшия съдебен съвет да бъдат окончателни. Ако системата на проекта бъде запазена, тогава съдиите се поставят по-зле и от офицерския корпус. И наистина, според новото положение за повишение на офицерите от българската армия решенията на Висшия военен съд в това отношение са окончателни и не могат да бъдат изменени от военния министър. Аз мисля, че това е съвсем достатъчно, за да се разбере колко зле се третират българските съдии в новия проект за изменение на Закона за устройството на съдилищата. Ние предвиждаме и друго зло за нашите съдилища от тая реформа. Добрите съдии ще избягват председателските места, за да не се поставят в лоши отношения с някои свои другари, за които няма да се произнесат одобрително при препоръките за повишение. По тоя начин председателските места ще се заемат от лица може би не толкова достойни, а това ще има още по-лоши последствия за добрите отношения между съдиите. За да се запази толкова необходимото за успеха на работата

съгласие между колегията, нужно е в този случай отговорността да се възложи върху цялата колегия, а не само върху председателя и прокурора, който от своя страна и без това невинно се намира в превъзходни отношения със седящата магистратура. Въобще за успеха на всяка съдилищна реформа необходимо е да се избягва, колкото е възможно повече, личното начало, а да се изтъква колегиалната отговорност.

Времето не ми позволява да се спра и върху други някои второстепенни реформи на проекта. Ще кажа само, че всички тези реформи, като противоречат на автономията на съдилищата и като правят от съдебната власт едно ведомство на изпълнителната власт, не са и от естество да произведат ония добри резултати, които очаква от тях министърът на правосъдието. Не се съмнявам, че той е имал най-добри намерения, когато е внесъл своя проект в Народното събрание, но си позволявам да се усъмня, че той ще постигне с тях гонената от него цел. В този проект има само една здрава идея и тя е – да се разпространи принципът на несменяемостта към всички почти съдии. Една много малка крачка е потребна още в това отношение, за да се постави несменяемостта на същинска основа, а именно да бъде свързана с качеството на съдия. И тогава след 10 години ще можем да се питаме за резултатите от нея. А в настояще време подобен въпрос е неуместен. Ние казахме, че в 1899 г. останаха 8-9 души несменяеми съдии в България. От тази дата ежегодно числото им се е увеличавало, за да получим днес положението, което вече отбележихме. Това съвместно живеене на несменяеми съдии и на сменяеми също не е било от естество да даде добри резултати. Затова, ако се попитаме какви резултати е дала несменяемостта у нас, ще се затрудним да отговорим, тъй като имало е у нас несменяеми съдии, но не е имало в действителност несменяемост, за да ѝ се схванат плодовете. Ако се попитаме какво е дала автономията на съдилищата, пак ще се затрудним да отговорим, защото, преди всичко, не е имало една действителна автономия на съдебните места у нас, а оная, която е съществувала в закона, не е била всъщност от никой министър запазена. Възползвали се от това невъзможно положение на нашите съдилища, някои народни представители, а главно г-дата П. Пешев, Г. Калинков и Вл. Моллов, се изказаха за едно пречистване на несменяемите съдии. А, както знаете, пречистване на несменяеми съдии може да стане само чрез суспендиране закона за несменяемостта, когато се касае за такива от тях, за които законът за дисциплинарната отговорност не дава възможност за уволнението им, понеже ще се касае за добри и способни съдии, тъй като за лошавите и съществуещият закон дава възможност да бъдат пречистени. Такива суспендираня, както казахме, са ставали във Франция, та защо да не стават и у нас? Но във Франция са имали поне доблестта да го кажат и нека това им бъде извинение, а не разбира се, оправдание, че суспендирането в действителност става от високо държавнически съображения, с цел да се освободи републиканска Франция от неумолимите си врагове, монархизма и клерикализма; но от кои врагове на България изброените господа ще я спасяват? Смешно е, разбира се, това питане. Ако беше се искало само от хора на една партия това суспендиране на несменяемостта, можеха някои лошави езици да кажат, че то става по партизански причини, но участието в този хор на г-н П. Пешев от опозицията изключва правдоподобността на подобно предположение и кара всеки да вярва, че се касае до едно истинско подобрене и подигане на правосъдието, а особено като се подкрепя то толкова силно от г-н Моллов, човек на науката, който и в този случай всеки ще предположи не може да не се ръководи освен от искрено желание да види и отечественото правосъдие подигнато на подобаващата му височина. Но за таква предложение са необходими важни, ама много важни причини и ето ние виждаме казаните господа да мотивират своето мнение. Г-дата Пешев и Калинков имат за това един много стар аргумент, а именно Климентовото дело, а г-н Моллов им помогна с развиване на втори, вече нов, аргумент, лошото качество на работата на несменяемите съдии. Да се спрем прочее накратко върху тези аргументи.

Почтените мои слушатели, ако не са от епохата на Климентовото дело, то поне са слушали често за него^{**}. Обвиняват се съдиите, които са взели участие по това дело, че са се оказали безчестни, като са съдили по заповед, а не по съвестта си и по закона. И трябва да се признае, че българското общество в голямото си болшинство по същия начин е мислило за тия съдии, като не е допускало, че преосвещеният митрополит Климент е бил способен да извърши каквото и да е престъпно деяние. За мене като съдия е недопустимо да се приема, че една законно издадена присъда може да се обори от общественото мнение, даже когато това обществено мнение би имало на страната си самата истина. На г-на Моллова, като преподавател на наказателното право и процес, е навярно по-добре от мене известно, че не може да се говори за безчестие на съдия в смисъл, че е осъдено невинно лице, докато съществува самата присъда, която той е издал, или той не е осъден. И чудното е, че нито митрополит Климент, нито неговите близки, нито някой министър на правосъдието си е дал труд да поиска чрез ревизия на тая присъда да се тя унищожи и да се установят отговорностите. Това е, повтарям, за съжаление, понеже от 20 почти години се повтаря едно и също обвинение и то не само срещу съдиите, които са я издали, без да могат тия последните да се защитят, а те са останали само двама несменяеми съдии във Върховния касационен съд и един такъв в Софийския апелативен съд. На г-н Пешев е особено непростимо да си служи с тоя аргумент, когато той подир това беше два пъти министър на правосъдието и не направи нищо, за да освободи съдебното ведомство от тия съдии, ако действително той сериозно счита, че те са се оказали безчестни в тоя случай. Но да допуснем, господа, за минута, че митрополит Климент е бил осъден по заповед и че съдиите, които са го осъдили, се оказали малодушни. Е добре, какво доказва тоя факт? Не доказва ли той само едно, че, ако искаме да имаме независимо правосъдие, трябва да извадим нашите съдии от това положение, да ги направим несменяеми и да им обезпечим тая несменяемост? Не, казват тия господа, не само това заключение трябва да се направи, а и друго, а именно, че тия съдии са били станали по тоя начин завинаги негодни да бъдат такива. Тая теория прилича много на Ломбровозата и е недопустима, когато се говори за добри или лоши съдии. Тия останали от Климентовото дело съдии са господата В. Маринов и Д. Тошков във Върховния касационен съд и вие ще ми позволите тук да кажа, че те са между нашите най-добри съдии, каквито са ги считали всички наши министри на правосъдието във всички времена и режими. Покойният К. Стоилов, който беше толкова много смутен от изхода на това дело във Върховния касационен съд, сам подир това повиси [sic] г-н Маринов от член на подпредседател. В Софийския апелативен съд е останал г-н д-р П. Зъбов, когото именно сегашното правителство назначи за подпредседател и направи несменяем съдия. Нима може да се приеме, че сегашният министър на правосъдието направи г-н Зъбов несменяем съдия от прокурор, за да даде по-голямо основание на г-дата Пешев, Калинков и Моллов да искат суспендирането на несменяемостта? Не, това всичко би било много несериозно, а доказва само едно, че всички наши министри на правосъдието са отдавна забравили съществуването на някакво Климентово дело. Но както и да е, другаде не би имало край на очудването, ако, за да обори несменяемостта, се привеждаха факти от по-ранното състояние на правосъдието. Повтарям, режимът на сменяемите съдии затова именно се е изхвърлил, защото не дава на съдията да прояви своя истински характер, а, ако трябва да се иска

^{**} По делото митрополит Климент Браницки (Васил Друмев) бил обвинен за предателство. Повод за това гонение на Стамболовото правителство срещу владиката станала държаната на 14 февруари 1893 г. от него реч в Търново срещу готвената от Стамболов промяна на чл. 38 от Търновската конституция, която да позволи Фердинанд и престолонаследникът да останат католици. („Има Православие у нас, има България; няма Православие, няма България“). Защитници били цяло съзвездие от бъдещи министър-председатели и министри на правосъдието като Константин Стоилов, Васил Радославов, Стоян Данев и Димитър Тончев.

пречистването на съдиите днес, това трябва и може да стане само върху факти от дейността на съдията, като несменяем, а не като сменяем съдия. Ето защо вече г-н Вл. Моллов се силава на качеството на работата на сегашните съдии. Той твърди, че от 10 години нашите съдилища са станали по-слаби, по-негодни, отколкото това е било по-рано, че днес всички се оплаквали от нашите съдилища. Аз обаче не прочетох за това никакви доказателства и мисля, че този довод като голословен трябва да се отблъсне. Напротив при всички несгоди, при които се е развивала съдебната власт у нас, трябва да имаме доблестта да признаем, че тя непрекъснато е напредвала в значение и сила и постоянно е разширявала своето ведомство, като ѝ са се поверявали все повече и повече функции. По тоя начин, съдебната власт, макар и необезпечена, е успяла да стане важен фактор в нашия обществен живот, а в по-тясната си роля, в правораздаването, тя вече е достигнала, може да се каже, пълното си и нормално развитие.

Някои се бояха и в 1898 г., че с въвеждането на несменяемостта у нас ще се намали дейността на несменяемите съдии и качеството на тяхната работа. Действителността обаче дойде да опровергае тия безпочвени страхове.

Деятелността въобще на нашите съдилища се увеличава постоянно, а тая на Върховния касационен съд, на който почти всички членове са станали несменяеми, може да се каже е достигнала своята кулминационна точка, като се има предвид, че у нас делата, особено гражданските, продължават да постъпват във Върховния касационен съд много по-малко подготвени за лесно разрешаване отколкото всякъде другаде. Същото трябва да се каже и за качеството на работата на нашите несменяеми съдии. Няма да бъде голяма дума, ако кажа, че и сравнение не може да има в това отношение между работата на нашите съдии сега и преди 10 години, преди издаване на Закона за устройството на съдилищата. Макар постоянно заплашвани в своята несменяемост, те намериха в себе си достатъчно воля и достатъчно усърдие, за да се предадат беззаветно на работата си и да се покажат на височината на своето положение по разрешение на постоянно вече възникваещите важни и комплицирани процеси, за каквито не можеха и да помислят съдиите преди тая епоха. Че това е вярно, явства и от обстоятелството, че сред нашето пряко неполитиканстващо общество, каквото и да се говори, не само няма никакво течение срещу нашите несменяеми съдии, но има даже чудно единодушие в тяхна полза. Недоволни има от несменяемите съдии някои политикани с нечисти замисли срещу нашето правосъдие. И те наистина са от всичко недоволни, недоволни са и от способността на тия съдии. В своето недоволство те отиват дотам, че отказват и най-несъмнените резултати от несменяемостта – независимостта на сегашните несменяеми съдии и доброто качество на тяхната работа. Тук вече не се касае до 2-3 компрометирани, според тях, в миналото съдии. Те се нахвърлят върху всички съдии и намират всички лоши. Е тогава, ако нашата несменяемост е дала такива лоши резултати, как да си обясним, че същите тия лица същевременно поддържат разширяването на несменяемостта у нас? На това питане аз не намерих друг отговор освен изречението: „прости им, Господи, те не знаят“. Г-н Вл. Моллов ни учи, че най-добри съдии не били най-способните съдии. Напротив, той ги счита даже за вредни, а неговият идеал за добри съдии са тай наречените *mediocrités d'ésprit*. Наистина някой чудак беше изказал това мнение преди години и аз още не мога да забравя как студентите в Петербургския университет в мое време се зевзеклендисваха с тая теория и се пращаха един други до някой лекар, за да им издава медицински свидетелства, че били умствено ограничени, за да могат да бъдат приети на съдебна служба! Всичко това днес сериозно и с важност се поднася на нашите народни представители, за да им се покаже какви лица ще могат да държат правилно везните на правосъдието. При такъв възглед на съдията, аз се виждам принуден да призная, че наистина всички съдии от Върховния касационен съд са негодни съдии и трябва да се махнат, защото, доколкото ги познавам, между тях няма нито един, който би могъл да

се квалифицира като *mediocrité d'esprit*. И за да бъде съвършено откровен, ще прибавя, че когато четох това, което са говорили някои защитници на несменяемостта, и техните речи, мене се струваше, че аз слушам по-скоро някакъв погребален марш на несменяемостта отколкото тържествена песен за възраждаща се България чрез добро правосъдие! Това са студени, подигравателни речи за несменяеми съдии в минутата, когато се иска всички съдии да станат несменяеми. Забравиха, че за да искаш да реформираш един институт, освен ум трябва да имаш и сърце. *Les grandes idées viennent du cœur*, казват френците и имат пълно право. Напразни са идеите, ако те не са свързани с любов, с беззаветна любов към института, реформирането на който се иска!